

گذری بر توسعه و تغییر و تحول های انجام گرفته در مجموعه حرم مطهر رضوی پس از انقلاب اسلامی

رونق ۴۶ ساله در خانه دوست

سیدی ا حرم با قدمتی ۱۴۰۰ساله همیشه محل ارادت زائران و مجاوران بوده و هرکس به فراخور حال و وسعش تلاش کرده است نقشی به یادگار در آن ماندگار کند. با این همه قتی حرف از توسعه حرم مطهر به میان می آید، آنچه در چهار دهه پس از انقلاب اسلامی صورت گرفته است، هرگز با آن هزار و اندی سال گذشته مقایسه پذیر نیست.

اسناد تاریخی می گویند طرح توسعه اطراف حرم مطهر رضوی نخستین بار در ابتدای قرن چهاردهم خورشیدی کلید می خورد، در این دوران محمدولی اسدی، نایب التولیه آستان قدس، تلاش می کند بافت فرسوده اطراف حرم مطهر را با ایجاد فلکه حضرتی رنگی تازه دهد و طرحی نو دراندازد. یکی از دلایل این تصمیم نیز افزایش جمعیت و راحتی وسایل حمل و نقل بوده است. درواقع با آسان شدن دسترسی به وسایل نقلیه و سهولت مسافرت، بر تعداد زائران مشهد نیز به مرور افزوده می شود. آن چنان که توسعه مسیرهای منتهی به آستان ملائک پاسیان امام رضا^(ع) را واجب می کند.

پس از این دوره، دومین فردی که ترکیب خیابان های اطراف حرم را به هم می ریزد، عبدالعظیم ولیان است. او که کلیددار آستان حضرت دوست در دهه ۴۰ و ۵۰ بوده، با هدف وسیع کردن کوچه و گذرهای اطراف حرم، بخش زیادی از بافت مشهد قدیم را تخریب و به حریم حرم الحاق می کند. بااین همه، وسعت حرم در ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی تنها ۱۲هزار مترمربع بوده که شامل دو صحن کهنه و نو با چهار دروازه ورودی، دو گلدسته و دو رواق می شده است؛ وسعتی که پس از انقلاب و تنها در مدت چهار دهه به بیش از یک میلیون مترمربع می رسد. در واقع ۶۰هزار و ۵۰۰ مترمربع از ۷۰هزار مترمربع فضای سربوشیده زیارتی این مجموعه از دهه ۶۰ قرن چهارده خورشیدی ساخته شده که با احتساب مساحت همه بخش های زیارتی و غیرزیارتی، وسعت حرم مطهر را به یک میلیون مترمربع نزدیک کرده است.

۱ توسعه قسمت پایین پا و پیش روی حضرت

برابر آنچه در کتاب «تاریخ آستان قدس» آمده است، پس از تخریب اطراف حرم در دوره ولیان و تسطیح آن، گویا در اضلاع بقاع متبرکه و دیگر ابنیه و اماکن حرم ناموزونی دیده می شده است؛ از همین رو نیز مهندسان و معماران وقت آستانه در همان سال نخست بعد از انقلاب تلاش می کنند هر بار بخشی از این ناموزونی ها را اصلاح کنند.

اولین اقدام هم عملیات توسعه قسمت پایین پا و پیش روی حضرت^(ع) است که سبب می شود ۸۸مترمربع به وسعت روضه منوره افزوده شود. معماران و هنرمندان آستانه در ادامه، کاشی کاری و آیینه کاری ها را تعمیر می کنند و به جای درهای پایین پا و پیش رو درهای چهارلنگه ای نصب می کنند تا زائران با سهولت به حرم مطهر رفت و آمد کنند، همچنین گنبد مطهر هم که طلای آن به مرور زمان در اثر فرسایش از بین رفته و سیاه شده بوده است، دوباره مطلا می شود. برداشتن نرده های جلوی صحن موزه برای سهولت در رفت و آمد زائران هم یکی دیگر از گام های تغییر در حرم مطهر است که در اواخر دهه ۵۰ و اوایل دهه ۶۰ قرن چهارده انجام می گیرد.

۳ رواق دارالولایه و پس از آن

ایجاد رواق ها نیز از دیگر تغییر و تحول ها برای توسعه حرم مطهر است. رواق دارالولایه (در غرب و شمال غربی حرم) نخستین رواق پس از انقلاب است که با ۹هزار و ۷۰۰ مترمربع زیربنا در محل قدیم مدرسه بالاس مبارک و بازار زنجیر، بازار کفاش ها و بازار وزیر نظام سقف و ستون می خورد. در ادامه هم با ساخت رواق دارالاجایه (۲هزار و ۴۰۰ مترمربع)، رواق دارالهدایه (۸۵۴ مترمربع)، رواق دارالحرمه (۸۳۱مترمربع)، رواق دارالحجه (۶هزار و ۷۹۹مترمربع)، رواق دارالحکمه (۱۴۶۸مترمربع) رواق دارالانابه (۶هزار و ۵۰۰ مترمربع)، رواق جدید بالاس مبارک (۵۳۶ مترمربع زیربنا)، رواق امام خمینی^(ره) (۹هزار و ۸۴۰ مترمربع) و رواق دارالکرامه (۱۸۲۰ مترمربع) ۹ رواق به فهرست رواق های حرم افزوده می شود.

۵ توسعه روضه منوره

بازسازی های صورت گرفته در حرم مطهر پس از انقلاب آن قدر گسترده است که به تنهایی می توان برایش چند مثنوی کتاب نوشت که حتی نام بردن اجمالی آن ها فهرستی بلندبالا می سازد؛ فهرستی که در سیاهه آن اقداماتی نظیر توسعه روضه منوره از سه طرف، تعویض ضریح قدیم و نصب ضریح جدید، بازسازی مدرسه نواب، بازسازی مقبره پیرپالان دوز، نوسازی مدارس علمیه پریزاد و دودر تنها اندکی از بسیار است.

۶ توسعه کتابخانه، موزه، دارالشفاء و فضای سبز

سواى معماری حرم، توسعه فضاهای فرهنگی یکی دیگر از تغییر و تحول های صورت گرفته در مجموعه حریم حرم حضرت دوست پس از انقلاب اسلامی است. توسعه کتابخانه، دانشگاه و موزه تنها اندکی از این مهم است که می توان در این میان به ایجاد مجموعه موزه های حرم مطهر، احداث دانشگاه

عکس: یاحمد حسینی اشوارا

توسعه و ساخت صحن ها

این اندک اما در دهه ۶۰، به ویژه سال های پس از پایان جنگ هشت ساله، شتاب می گیرد و افزایش تعداد صحن ها، به عنوان یکی از طرح های ادامه دار، در دستور کار قرار می گیرد. مهندس دیدشیدی، یکی از معماران قدیمی حرم، در مصاحبه ای که با بخش تاریخ شفاهی آستان قدس رضوی انجام داده است، از صحن قدس و جمهوری اسلامی به عنوان نخستین صحن های ساخته شده پس از انقلاب نام می برد و می گوید: «فضای بازی در جنوب مسجد گوهرشاد قرار داشت. صحن قدس را آنجا و در دو طبقه ساختیم که طبقه همکف ۳ هزار و ۲۰۰ مترمربع وسعت داشت؛ همچنین از آنجا که در طول تاریخ حرم مطهر، رواق ها و صحن ها همیشه از قسمت شمال، شرق و جنوب توسعه یافته بودند و قسمت غربی حرم تقریباً دست نخورده و بدون تغییر یا توسعه چشمگیری باقی مانده بود، در گام بعدی تصمیم گرفته شد باتوجه به کثرت زوار که در آن روزگار سالانه ۱۲ میلیون نفر می شدند، فضاهای زیارتی مجموعه حرم از این قسمت (جهت غربی) توسعه پیدا کند. مساحتی که برای ساخت این صحن تصویب شد ۹ هزار و ۵۰۰ مترمربع بود و سواى این، در آن دو گل دسته با ارتفاع ۲۲ متر نیز سر به شانه آسمان نهاد. همچنین در قسمت شرقی این صحن تازه، یک پنجره فولاد نصب کردیم که به رواق دارالولایه متصل می شود. بعد از این هر ساله با افزایش جمعیت زوار هر بار صحنی نو ساخته و توسعه حریم حرم را سبب شد.» این طور می شود که تعداد صحن های ساخته شده پس از انقلاب اسلامی در حرم مطهر رضوی به عدد هشت می رسد. این صحن ها اکنون شامل صحن جمهوری اسلامی (۱۹ هزار و ۶۵۰ مترمربع)، صحن جامع رضوی (بیش از ۱۱۷ هزار مترمربع)، صحن امام خمینی^(ره) (حدود ۱۰ هزار مترمربع)، صحن قدس (۲ هزار و ۵۰۰ مترمربع)، صحن هدایت یا امام حسن مجتبی^(ع) (۱۷ هزار و ۹۸۰ مترمربع)، صحن کوثر (۱۵ هزار و ۲۶۶ مترمربع)، صحن غدیر (۱۲ هزار و ۲۶۰ مترمربع) و صحن رضوان (مجموعه باغ رضوان) می شود.

ایجاد بست ها در تاریخ حرم

تا دهه ۷۰ قرن گذشته، در ورودی اماکن و بیوتات آستان قدس چهار راهرو برای عبور زائران وجود داشته که اصطلاحاً به آن ها بست می گویند. نخستین بست در طرف غرب رو به بالا خیابان قرار دارد. دومی در طرف شمال رو به محله نوغان و خیابان طبرسی، سومی به طرف شرق رو به پایین خیابان و چهارمی در طرف جنوب غرب مقابل بازار بزرگ و جنب مسجد گوهرشاد ساخته شده است. در بست بالا و پایین که هنوز هم با این نام خوانده می شوند از دیر ایام وجود داشته اند و نام آن ها در متون قدیمی، اسناد و مدارک آستان قدس آمده است. این ها همان بست های شرقی و غربی هستند که این اسمی ظاهراً به خاطر جریان آب خیابان (از غرب به شرق) بر این دو بست نهاده شده است. دو بست دیگر در طرف شمال و جنوب ساخته شده اند اما از بناهای بعد از انقلاب هستند. اکنون با توسعه صحن ها، حرم مطهر رضوی دارای هفت بست است که شامل بست امام رضا^(ع) (ورودی باب الرضا^(ع) و باب الجواد^(ع))، بست شیخ طوسی (ورودی شیخ طوسی)، بست شیخ حر عاملی (ورودی نواب صفوی)، بست شیخ طبرسی (ورودی طبرسی)، بست شیخ بهایی (بین صحن جامع رضوی و مجموعه حرم مطهر)، بست شرقی صحن جامع رضوی (ورودی شرقی) و بست غربی صحن جامع رضوی (ورودی غربی) می شود.

علوم اسلامی رضوی، احداث کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، احداث کتابخانه مسجد گوهرشاد، احداث ساختمان بنیاد پژوهش های اسلامی و احداث ساختمان مدیریت حوزه علمیه خراسان اشاره کرد. علاوه بر این ها توسعه فضاهای رفاهی، بهداشتی و درمانی مانند احداث پارکینگ های مختلف، توسعه دارالشفاء، بیمارستان ها، مهمان سراى حضرتی و ایجاد فضاهای سبز مختلف مانند باغ رضوان را نباید از قلم انداخت.

«باغ رضوان» در تصاویر باقی مانده از دهه ۴۰ قرن گذشته

این تصویر هنگام احداث باغ رضوان ثبت شده است

دهه ۴۰ خورشیدی، آیت...! حسین فقیه سبزواری مذاکرات و نامه نگاری هایی با هدف احیای دوباره آرمستان انجام می دهد و موفق می شود رضایت آستان قدس رضوی را در این زمینه جلب کند.

پس از این است که طرحی بزرگ به صورت یک صحن تهیه و بانام صحن رضوان پایه ریزی می شود. منبع: مرکز اسناد و توسعه تاریخ شهری شهرداری مشهد با سپاس از: محمد زارنوبا

مشهد
قدیم

۷۰ سال پیش در مشهد ۱۵۰ نانوائی با مشکل تهیه آرد مواجه شدند

محتکران خون مردم را می خورند

دو تصویر از نانوائی های مشهد در دهه ۱۳ قرن ۱۳ خورشیدی

فرخدا اردیبهشت سال ۱۳۲۷ خورشیدی یک نانوا در مشهد به دلیل احتکار آرد و افزایش قیمت آن، دست به خودکشی می زند. این مسئله سبب می شود موضوع نان در مشهد (که از قضا موضوعی قدیمی و دامنه دار بوده است) دوباره به عنوان یکی از مشکلات اساسی شهر مطرح شود. در ادامه، موضوع نان، بحث احتکار مواد غذایی در شهر را پیش می کشد و پای افراد اردکانیان، نماینده خیازان رسمی شهرستان مشهد، مطلبی را با عنوان «نامه سرگشاده» بنویسد و برای دفتر روزنامه «آفتاب شرق» بفرستد. او در این نامه، یکی از بازرگانان بنام آن دوره را محتکر آرد در مشهد معرفی می کند و خطاب به او می نویسد: «شما یک نفر میلیون [میلیونر هستید که] از احتکار نمک و نیازمندی های مردم خراسان به اینجا رسیده اید. از احوال زن و خواهر و فرزندان صغیر خبازی که خودکشی کرد، اصلا بی اطلاعید و زدوبند های شما و عمل [عملکرد] چند ساله شما [در تغییر قیمت آرد و نان] در مشهد [برکسی] پوشیده نیست. خورده بینان اندر عالم بسی/ واقف اند از کار و بار هر کسی».

اردکانیان تورم و تغییر شدید قیمت ها را هم مدنظر قرار می دهد و توضیح می دهد: «نمک سیصد کیلو [از] یک [بیست ریال] [بوده] به پانصد ریال فروختن و قند و شکر کیلو هفت ریال را به کیلویی، ۲۰ ریال فروختن و نخ های کارخانه نخبرسی را احتکار کردن از کارهای شماست. [حالا] اید! شما محتکر نیستید؟! شما [به عنوان] یک نفر شخص بازرگان، دادوستد غله نخواهید کرد؟! این گندی را که تازگی به خیازان فروخته اید، جوهر آن در دفتر شما هنوز خشک نشده است. آردی [که فروخته اید] یک من، ۲۵ ریال تمام می شود و به قرار یک من، چهارونیم ریال هم مرزد شاطر، شاگرد، سوخت و کرایه دکان و مخارجات استاد و چراغ و پاچال دار تعلق می گیرد، [با این حساب] با فروش نان فعلی، چون شما هم چند روزی خبازی باز کرده اید، اطلاع دارید که ضرر دارد؟ با این وصف شما چرا این قدر توهین به خیازان مشهد وارد می آورید؟ شما با خود من مذاکره نمودید و منظور شما را ماکلا فهمیدم. شما با شهرداری مشهد می خواهید طرفیت بنمایید [طرف شوید] یا اینکه با [آقای] شرافتیان، رئیس خواربار، خورده حساب دارید. بروید و گروکشی هایتان را بکنید. از جان یک مشت مردمان زحمتکش [منظور نانواها هستند] که نان آزاد به حد وفور و زیاد و فراوان در دسترس اهالی مشهد مقدس و شهر زیارتی گذارده اند، چه کار دارید که قیمت آرد و نان را با احتکار، بالا می برید.»

نماینده خیازان همچنین فساد اخلاقی این بازرگان را هم که رئیس بسیاری از بازرگانان آن دوره بوده است، مورد توجه قرار می دهد و در اعتراض به او با کنایه می نویسد: «شما و هم قطارهای شما چون خیلی خیلی غصه ملت خراسان را می خورید، شکم های شما ورم کرده است.»

اردکانیان در پایان از این بازرگان می خواهد تا دیر نشده و گرفتار عذاب الهی نشده و آه مظلومان دامنش را نگرفته است. آردهای احتکار شده را بیرون آورد و نانوائی هایی بسازد و نان را با قیمتی کمتر از نرخ مصوب بفروشد تا حداقل، فقرا توانایی تهیه نان خالی را داشته باشند؛ «به رفقای خودتان دستور بدهید و تلگرافات بنمایید، مدت دو ماه به اول محصول باقی مانده است [دو ماه به برداشت محصول گندم باقی مانده است]. قدری از پول هایی که برای شامپا و وسکی و ماداموزل های [مادامازل های] اروپایی و ماشین های لوکس سواری خرج می نمایید، جو و گندم بیاورند و دکان های خبازی متعدد باز کرده و یک تابلو بلندبالایی بر سر در دکان نصب نمایید که این دکان خبازی متعلق به بازرگانی آقای فلان است و نان را با دو کسر از نرخ معموله شهرداری [کمتر] به فروش می رساند.»

ناگفته نماند برابر اطلاعاتی که این نماینده در نامه اش آورده است، تعداد خیازان مشهد در این روزگار ۱۵۰ نفر است که همه آن ها با مشکل مالی برای تهیه آرد مواجه شده اند. برای همین هم اردکانیان می نویسد: «خیازان رسمی شهرستان مشهد که اکثر آن ها از اول عمر کنار پدرانشان پشت تنور نانوائی مشغول خدمت بوده اند، خود و پدرشان با عرق جبین پشت تنور سوزان زندگی می نموده و می نمایند، من زحمت کشی این ها را با قروض و مطالبات ایشان به شما واگذار نموده و تحویل شما می دهم و شما نیز آنچه از ممر محتکری و احتکار در مدت کوتاهی به دست آورده اید تسلیم یک صد و پنجاه نفر نانواهای مذکور نمایید تا ببینیم حق با چه کسی است. درویش کسی بود که نامش نبود/ گامی که زند، امید کامش نبود/ در خانه فکر فقر نشیند صد سال/ از کس طمع پخته و خامش نبود.»

شهر

۴شنبه
۹ خرداد ۱۴۰۳
۲۰ دی ۱۴۰۲
۲۲۸ شماره

۱۵

تاریخ و هویت

فتو
حرم